

Pedagógiatörténeti Szemle • 3. évf. 1–2. sz. 4–23. o. • 2017
DOI:10.22309/PTSZEMLE.2017.1.1

Karácsony Sándor, a református értékközvetítő neveléstudós

BOGÁRNÉ KOCSIS JUDIT

Pannon Egyetem Neveléstudományi Intézet

Karácsony Sándor (1891–1952) a református pedagógiára az egyik legnagyobb hatást gyakorló neveléstudós. A reformáció értékeinek közvetítése mind a közéleti, mind a tudományos életében tetten érhető, vallása jelentette számára a mindennapi és a magasabb szintű törekvéseinek forrását.

Küldetéstudatát a református hit, a tettvágy és az alkotás egysége jellemzi, amelyek mindegyike Isten dicsőítésére szolgál. Kötelességnek érzi Kálvin követőjeként a folyamatos Igeolvasást, feladatainak magas színvonalú teljesítését, a rábízott talentumokkal való okos gazdálkodást, a szorgalmas munkát, melyhez a lelki erőt, a fáradhatatlan lelkesedését a vallásából meríti. A református egyház működését meghatározó Szentírást és hitvallásait, az egyetemes papság és a zsinat-presbiteri elveket a pedagógia világára értelmezte és alkalmazta. Álláspontja szerint a nevelés valójában közös munka, életközösség kell, hogy legyen, amellyel kapcsolatban a nevelő viszonyulásának, hitének kiemelt szerepe van. Életfilozófiáját az önnevelés, a társas kapcsolati kultúra fejlesztése és a társadalom értékes tagjaként való tevékeny élet jellemzi.

BEVEZETÉS

Karácsony Sándor munkásságát már számos tudományterület szempontjából elemezték kutatók, ezek mellett azonban eltörpül keresztyén életének, református hitének vizsgálata, illetve ezek hatásának tanulmányozása pedagógiájára.

A tanulmány elején fontos megjegyeznünk, hogy Karácsony Sándor koncepciója érthető és világos a vallásos alapok figyelmen kívül hagyása nélkül is, de forrását kétségkívül református hite adja. Élete, tevékenysége során nemcsak a reformátusokat, protestánsokat, hanem az egész nemzetet kívánta szolgálni. Világnézete, életfilozófiája azonban kétségkívül keresztyén alapú, amit (isteni) rend és küldetéstudat jellemez.

A reformáció célja a Bibliához való visszatérés, az abban foglaltak betartása; Karácsony Sándor a nevelésre, az emberek kapcsolataira vonatkoztatta és érvényesítette a bibliai elveket, ami nézete szerint valójában a természetes viszony helyreállítását jelenti. A Kálvin János által megjelölt négy egyházi tisztség

mindegyikének – mint lelkész, tanító, presbiter, diakónus – próbált megfelelni. A reformáció fontos eleme a megértés, ami a nép nyelvére lefordított Biblia segítségével az Igék értelmezésében, összefüggések meglátásában és a másik ember felé irányuló magatartásban nyilvánul meg. Kálvin tanaiban az egyes ember szabad akarata, egyéni felelőssége nagy hangsúlyt kap, hiszen saját maga szabadon dönthet üdvösségéről. A protestánsok számára a munka, a tevékeny élet valójában Istentisztelet, amelynek célja Isten dicsőítése. A magyarságtudat szorosan összefügg a reformációval, hiszen a magyar mint közös nyelvhasználat, a Biblia magyar nyelven való olvasása, megértése, az együttgondolkodás közösséggé formál, másrészt nagyban segítette a magyar nyelv és irodalom fejlődését.

A tanulmány arra tesz kísérletet, hogy rámutasson Karácsony Sándor református érték közvetítésére, mélyen gyökerező vallásos meggyőződésére, a nevelési koncepciójában megjelenő kálvini elvekre, többek között arra, hogy az egyház működését szabályozó egyetemes papság és zsinat-presbiteri elveket miként értelmezte és alkalmazta a pedagógia világára.

KARÁCSONY SÁNDOR KERESZTYÉN ÉLETÉNEK FONTOSABB ÁLLOMÁSAI

Karácsony Sándor 1891-ben a Hajdú megyei Földesen született, édesapja jómódú földműves, édesanyja a balmazújvárosi református lelkész lánya. A református elemi iskolát szülőhelyén végezte, majd a Debreceni Református Kollégiumban tanult, 1910-ben kitüntetéssel érettségizett. A középiskola után egy év katonai szolgálatot töltött Tirolban. A református nevelési hagyományoknak megfelelően – a Budapesti Tudományegyetem magyar-német szakos hallgatójaként (1911–1914 között) – többször volt külföldi egyetemeken (Genf, Bécs, Graz, München) vendéghallgató. 1912. július-augusztusban néplélektani kutatómunkát végzett Földes szomszédtelepülésein. 1914. november 20-án súlyosan megsérült a kelet-galíciai fronton, ennek következtében mozgássérültté vált. A kényszer-szabadsága ideje alatt (1915 nyarán) folytatta néplélektani vizsgálódásait.

1918. augusztus 12-én kapta meg tanári oklevelét, ezt követően került a kaszai katonai főreáliskolába. 1919. június-júliusban a Közoktatási Népbizottságon együtt dolgozott Nagy Lászlóval, majd a Budapesti Tankerületi Főigazgatóságra helyezték. 1919 októberétől a Tavaszmező utcai Zrínyi Miklós Főgimnáziumban (saját kérésére) vállalt munkát, ahol nyolc éven át tanított. Ez idő alatt számos iskolai munkakörben vállalt feladatot: volt osztályfőnök, igazgatóhelyettes, tantestületi jegyző, önképzőköri vezető tanár, énekkari és zeneköri felügyelő, segítőegyesületi irányító, könyvtárőr és cserkészparancsnok, közben folyamatosan publikált (*Kontra*, 2009). Segítette a cserkészmozgalom tevékenységét, a regős cserkészlet elterjedését, és bekapcsolódott a Diákszövetség munkájába is. Több előadást tartott a *Soli Deo Gloria* (SDG) balatonszárszói konferenciáin. 1927-ben az MTA szótári bizottság munkatársa lett. Egyházi szolgálatot, tisztséget is vállalt: 1923-ban a józsefvárosi református gyülekezet tanácsosa, a Kálvin téri

gyülekezet presbitere (1927–1943), a Pozsonyi úti gyülekezet presbitere, budapesti egyházkerületi képviselő, egyházmegyei tanácsbíró, egyházmegyei tanügyi bizottsági tag (1943–1952), a tiszántúli egyházkerület tanácsbírája (1945), zsinati tag, a tiszántúli egyházkerület képviselője (1947). Emellett számos gyülekezetbe elment előadásokat tartani, énekes konferenciákon vett részt még 1948–50 között is, ezenkívül az énekeskönyv szerkesztőbizottságának tagja volt.

1929-ben a filozófia, a pedagógiai és a magyar nyelvészet doktorává avatták a debreceni egyetemen. 1934-ben magántanári habilitációt tett pedagógiából, amelynek témája az iskola nevelőmunkája volt. 1936 és 1944 között a *Pro Christo* folyóirat szerkesztője volt. 1935–36-ban rendőri felügyelet alá helyezték a szomszédos népekkel való megbékélés hirdetése miatt. 1942-ben kinevezték a Debreceni Egyetem pedagógiaprofesszorává (*Brezsnyánszky, 2007*).

Az 1945 utáni időszakban már reakcióként kezelték és megnehezítették munkáját, ő ennek ellenére vállalta a *Magyar Cserkészfiúk Szövetségének* elnöki pozícióját, valamint újra megválasztották az *Országos Szabadművelési Tanács*, a *Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség* (MEKDSZ), illetve a *Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség* (MADISZ) elnökének.

1948 után felerősödtek a kritikai írások személyével, tevékenységével kapcsolatban, így kénytelen volt kivonulni a közéletből. Feloszlatta a legközelebbi baráti körét, az Exodus munkaközösséget és bibliakört. Ez a kör rendkívül meghatározó kulturális-tudományos közösség volt, akik az 1920-as évektől kezdődően dolgoztak együtt. Tagjai egykori diákok, munkatársak, református mozgalmak résztvevői voltak, akikre Karácsony hatása abban is tetten érhető, hogy halála után további közösségeket hoztak létre az örökség ápolása céljából. 1950. március 28-án lemondatták egyetemi katedrájáról, majd kényszernyugdíjazták, de alig két év múlva nyugdíját is megvonták, amelyet már nem érhetett meg, 1952 februárjában, szélütésben meghalt (*Bognárné Kocsis, 2010; Szcenci, 2012*).

KARÁCSONY SÁNDOR MINT AZ EGYETEMES PAPSÁG KÖZVETÍTŐJE

A reformáció egyik fő tanítása az egyetemes papság elve, ami a kálvini egyházszervezeti felépítését egyértelműen meghatározza. Az egyházkormányzati hatalom a gyülekezet egészének kezébe került és nemcsak néhány kiváltságosába, vagyis minden keresztény ember elhívást kapott a maga helyén az Ige szolgálatára. A szolgálatok egyenlő értékűek, csak tartalmukban eltérőek.

Kálvin János az alábbi egyházi szolgálat típusokat javasolta, jelölte meg: 1. A *lelkipásztor* feladata az igehirdetés mellett a gyermekek hitoktatása vasárnaponként, valamint a betegek látogatása. 2. A *tanítók* valójában nem a gyermekek oktatását végezték, inkább hasonlított a feladatkörük a teológiai tanárokéra. 3. A *presbiterek* feladata Kálvin koncepciója szerint az egyháztagok életének ellenőrzése. 4. A *diakónusok* a szegénygondozást, a betegek ápolását végezték a kórházakban (*Kálvin, 1986*).

Karácsony Sándor mindegyik egyházi szolgálattípusnak próbált megfelelni, az egyetemes papság értelmében a hitének megvallását, egyházi szolgálatát és a neki rendelt helyén való helytállást, illetve az egyéni felelősségét hangsúlyozta (Karácsony, 1995, 2004). Az alábbiakban röviden bemutatásra kerülnek azok az egyetemes papság értelmében felvállalt feladatok, amelyek betöltésére törekedett Karácsony Sándor. Mivel ez a megközelítés rendkívül komplex és összetett, ezért jól tudjuk, hogy a bemutatott kép csak töredékes lehet e témában. *Vasady Béla* (1940) által szerkesztett könyvben a lelkész hivatás különböző feladatköreit ismerhetjük meg, ezt a tematikát alapul véve került sor Karácsony Sándor egyházi szolgálatainak áttekintésére.

1. *Karácsony Sándor mint exegeta*

A lelkész és a református hívek feladata is Isten Igéjének olvasása, közvetítése. Karácsony Sándor a Szentírással, annak értelmezésével állandóan foglalkozott, onnan merített erőt. Tanítványai körében kialakította, fenntartotta Bibliakörét, Isten szavának, kijelentésének naponkénti igényét. (A Bibliakör szerepéről a későbbiekben részletesebben lesz szó.) Az Igével való foglalkozást valóban szent kötelességként értelmezte, amelyet valószínűleg lelkész nagyapjával közösen gyakorolt naponkénti áhítat alapozott meg.

2. *Karácsony Sándor mint egyháztörténész*

Karácsony Sándor a tudományos munkáiban, a nevelési koncepciójában feltűnteti, alapul veszi a református értékeket, eszméket. Pedagógiájában jól látszik, hogy ismeri egyháza múltját, hiszen példaképként állítja a 16–17. századi protestáns iskolákat, a kor történelmi, nevelési hagyományait (Karácsony, 2003, 2004).

3. *Karácsony Sándor mint filozófus*

Kijelenthetjük, hogy Karácsony filozófus alkat volt, a maga teljességében kutatta, akarta megérteni a körülötte lévő világot. Lendvai L. Ferenc szerint Karácsony romantikus antikapitalista és a kálvini protestantizmus hű képviselője volt, megkésett reformátor, aki valódi változást sürgetett a nép felemelkedéséért, megújulásáért (Bognárné Kocsis, 2010).

4. *Karácsony Sándor mint dogmatikát alapul vevő, használó neveléstudós*

A keresztyén hit igazságainak, annak rendszerének ismerete valójában minden hívőtől elvárt tudás. A nevelés során pedig különösen fontos, hogy a nevelő rendelkezzen a dogmatikai tudás biztosságával. Karácsony Sándor a kálvini tanokra rendszeresen hivatkozott írásaiban, az Ige szolgálatát szívügyének tekintette (Karácsony, 1995, 1996). Vallotta, hogy reformátusként a hitvallás naponkénti feladat, amit hittel és alázattal kell vállalnia minden keresztyénnek.

5. *Karácsony Sándor mint prédikátor, egyházi szónok (homiléta)*

A Szentírás ismerete mellett fontos, hogy az Igehirdetés, prédikálás tudományához értsen elsősorban a lelkész, de az egyetemes papság értelmében minden egyháztag is. Természetesen vannak olyan hívők, akiknek adottságuk van Isten Igéjének hirdetésére, könnyen megtalálják a hangot, közvetlenül, érthetően fejezik ki magukat a beszéd közben.

Ilyen ember volt Karácsony Sándor is, kiváló előadó mind az egyetemen, mind közéleti, egyházi szerepeiben. Gyakran kapott meghívást különböző konferenciákba, gyülekezeti alkalmakra. Emlékezetes ezek közül az 1943-as balatonszárszói *Soli Deo Gloria* (SDG) konferencia, ahol a legkiválóbb előadónak aposztrofálták; ezen alkalommal három órán át beszélt a magyar nevelésről. A kutatásaim igazolták, hogy a teológusok elismerik prédikatori tevékenységét, szónoki adottságát, képességeit (*Bognárné Kocsis*, 2010).

6. *Karácsony Sándor mint az Ige pedagógusa*

Minden embernek megvan a maga nevelői szerepe, a családban, a munkahelyen, a szabadidős tevékenységek alkalmával stb. A hiteles nevelő nemcsak beszél róla, hanem életével tesz bizonyosságot az Ige szolgálatáról. Vagyis a hívő ember az Ige pedagógiájának eszköze, szolgája. Segít embertársának a világban való értelmes eligazodásban, az erkölcsös életvitel folytatásában, a közösségi életben való helytállásban. Karácsony Sándor az Ige fényében vizsgálja a nevelés és a nevelő szerepét. Vallja, hogy kegyelmet nyert bűnös a pedagógus és a nevelt is, ezért a megbocsájtó kegyelem fényében kell a nevelésnek végbe mennie. A nevelőnek azonban utat kell mutatni, példát kell adni, hiszen neki hit által előbb kell észrevennie a bűnt, ehhez szükséges a naponkénti önnevelés (*Karácsony*, 2002. 24. o.).

7. *Karácsony Sándor mint lelkigondozó (pszichológus)*

Karácsony ugyan elismeri és fontosnak tartja a pszichológia tudományát az ember természete, lélekelemzése szempontjából, de azt is megvallja, hogy azon túl, hogy megmutatja mi lakozik az emberben más eredményt nem tud felmutatni (*Karácsony*, 2004. 35. o.). A Biblia tükrében az egyénnek kell belátnia, hogy hol és miben kell változnia, jobbra lennie. Karácsony Sándor a hozzá közelállókkal, a vele érintkezésben lévőkkel lelki kapcsolatban állt, lelkigondozójuk, lelki vezetőjük is volt.

8. *Karácsony Sándor mint hungarológus*

A reformáció nagy hatást gyakorolt a népi, anyanyelvi kultúra fejlődésére. Karácsony Sándor sokat tett a magyarság sajátosságainak, a magyar nyelv és a magyar kultúrának kutatásáért, annak népszerűsítéséért. Írásaiban sokszor találkozhatunk a magyarság és a magyar lélek sajátosságaival. A magyar nyelvészet egyetemi doktoraként különösen nagy hangsúlyt fektetett a magyar nyelv nyelvészeti elemzésére és a magyar beszéd jellemzőire, szimbolikájára (*Kövendi és Kontra*, 1991. 424–430. o.).

Ha Karácsony Sándor nevelésfilozófiáját meg akarjuk érteni, akkor feltétlenül szükség van a magyar lélek sajátosságainak ismeretére, hiszen eszmerendszerben szervesen összekapcsolódik a magyarság és a nevelés. Meggyőződése, hogy magyar gyerekeket csak magyar anyanyelvű tanárok taníthatnak jól, ismerve a magatartásuk jellemzőit.

9. *Karácsony Sándor mint missziós tevékenységet előmozdító*

Karácsony Sándor a református elveknek megfelelően a missziós munkát sokra tartotta mind hazánkban, mind az országhatáron kívül. A missziós

parancsot, a tanítványi lelkület közvetítését mindenkinek a maga lehetőségeihez mérten kell betöltenie. Karácsonyt 1919-ben Megyercsy Béla bevonta a *Keresztyén Ifjúsági Egyesület* (KIE) munkájába. A KIE fiataloknak szóló foglalkozásaiból született meg a magyarországi cserkészlet. Karácsony Sándor országos hírű cserkészvezető volt, nyolc évig a Magyar Cserkészszövetség társelnökeként is dolgozott Sík Sándor, majd Vitz Béla mellett.

Ez irányú aktív tevékenységét kritikával illetve néhány debreceni professzor, kifogásolva, hogy az ifjúság körében inkább missziós munkát végez és nem a tudományt műveli. Feladatai, vállalásai miatt gyakran tartózkodott külföldön, így lehetősége volt kapcsolatok kiépítésére, ápolására. A megbékélést, a testvériséget hirdette a szomszédnépekkel és a keresztyén egységet, amelynek középpontjában egyedül Isten állhat (*Karácsony*, 2002. 296–306. o.).

10. Karácsony Sándor mint a gyülekezeti énekek felkarolója

A reformáció egyik fontos újítása volt, hogy a templomi kórus helyett a gyülekezeti éneklést vezette be, ami nagyban segíti a közösséghez való tartozás érzését, valamint a személyes hit megélését. Karácsony Sándor is szorgalmazta ezt az ügyet, szerinte az Isten dicsérete, dicsőítése alkalmain törekedni kell a legmagasabb szintű, tökéletes megszólalásra. Részt vett Kövendi Dénes mellett a Szent Dávid király százötven zsoltárának (1948) szerkesztésében, valamint ő írta hozzá a bevezetőt, amely a *Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség* gondozásában jelent meg, és ugyanabban az évben adták ki a Református Énekeskönyvet is, aminek összeállításában szintén nagy szerepe volt (például Csomasz Tóth Kálmán, Révész Imre mellett).

11. Karácsony Sándor mint jó pásztor

A jó pásztor szerepkör gyakorlatilag egyesíti azokat a feladatokat, amelyek eddig felsorolásra kerültek. A jó pásztor-kép azonban kiegészül azzal, hogy a tanítványok mennek Mesterük után, hisznek benne, követik őt. A Mester név szerint ismeri azokat, akik hallgatnak rá, gondoskodik a rábízottakról, terelgeti őket az élet útvesztőiben. Jézus, a jó pásztor életét adta másokért, de ezt csak ő tehetette meg.

Karácsony Sándor körül már a maga korában is szubkultúra alakult ki, akik valamilyen szinten lázadtak a saját koruk ellen, keresték a tisztább, természetesebb élet lehetőségét. A mélyen hívő, református Karácsony a kor kihívásaira a Biblia szavaival válaszol. E nézet, az őt körülvevők egész életére, a modern világban is útmutatást ad. Karácsony Sándor is jó pásztor volt a tanítványi körének, ezért is vannak egyesületek, amik felvállalják napjainkban is szellemi örökségének ápolását. A szellemi műhelyek alapítóikat, tagjaikat tekintve nagy hasonlóságot mutatnak. Az alapító tanítványok, majd a körük csatlakozók szeretnék Karácsony Sándor iránti tiszteletüket kifejezni, a feledéstől megmenteni, nézeteit népszerűsíteni, aktualizálni.

Karácsony számára az Ige szolgálata azt jelenti, hogy a különböző típusú feladatainak (egyetemi oktató, közéleti személy, egyháztag, író, ifjúságszervező stb.) mértékét és rendjét a Szentírás biztosítja.

A VALLÁS, A TETT ÉS AZ ALKOTÁS EGYSÉGE

Az ember fejlődése során fontos és meghatározó, hogy milyen közösségek veszik körül az egyént, illetve, hogy milyen szellemi hatások érik. Karácsony Sándor születésétől kezdve református család, iskola és gyülekezet egységében élte az életét, amely szilárd értékrendszert biztosított számára. A vallás határozta meg napi életének rendjét, valamint magasabb rendű törekvéseinek irányát, módját. Úgy gondolta, hogy a társadalom, a gyülekezet értékes tagja csak úgy lehet, ha énközpontú világ helyett Krisztus-központú világot alakít ki magában és maga körül, ahol a másik ember szolgálata elsődleges. Hivatásának, küldetésének tudata motiválta mind a tevékenységét, mind az alkotómunkáját.

A vallás és az alkotó, konstruktív tevékenység nevelő erővel bír. A vallásos ember a tökéletességre való törekvésében érzi leginkább Isten bizonyosságát, az alkotó folyamata során az ő erejét, vele való összhangját. Az első szintje ennek a folyamatnak az egyén, aki az önnevelés segítségével próbálja megteremteni személyiségét; érett, felelős egyéniséggé válni. A konstruktivitás következő szintje a társas, közösségi szint, ahol a vallásos ember a másik emberrel való munkatársi kapcsolatban hoz létre közös alkotásokat. A közös cél, egymás segítése szeretetkapcsolatot eredményezhet, ami jó alapja a kitartó, hatékony munkának. A vallásos embernek célja az is, hogy vallását hirdesse, ezáltal újabb híveket állítson maga mellé, hogy egymást erősítsék a lelkesedésben, vagy akár az erőtlenségben. Ebben a társas kapcsolatban kifejlődik a közösség iránt érzett felelősség, empátia, tisztelet, elfogadás, együttműködés és a kölcsönösség erkölce. A harmadik szintje az alkotómunkának az alkotások tárgyiasult formája. A vallásos meggyőződés arra bátorítja az embert, hogy konstruktív módon éljen, az emberiséget, a kultúrát az Isteni értékrendnek megfelelően alakítsa, teremtsen újat (*Lechnitzky, 1928*).

A személyiségformálásról, az önnevelésről és a társas kapcsolatokban megvalósuló alkotó tevékenységéről a tanulmány további részeiben szólnunk, az alábbiakban a tárgyiasult alkotásairól lesz szó részletesebben.

A reformáció és a könyvkiadás fejlődése elválaszthatatlan egymástól. Az anyanyelven írt könyvek terjesztése, olvasókhoz való eljuttatása a reformátorok egyik kiemelt célkitűzése volt. Karácsony Sándor életműve alapján érezhető, hogy fontosnak tartotta eredeti, sajátos gondolatainak közlését, terjesztését. Számos művet írt, amelyek némelyikében nemcsak az idősebbekhez, hanem kifejezetten pedagógiai céllal a fiatalabbakhoz szólt (*Siccki-banda, A barátkeresés regénye; A csucsai front; Holdbéli diákélet*). Karácsony tanítványai, a Bibliakör tagjai, Mesterük műveinek kiadására – saját pénzük összeadásával – megalapították az *Exodus Kiadót* (*Bognárné Kocsis, 2008b, 2010*). Jelentős a publicisztikai tevékenysége is, amelynek az összeírása már 90-95%-ban megtörtént (*Kövendi, 2004*). A feltáró munkát nehezíti, hogy Karácsony az általa szerkesztett folyóiratokban közzétett írásainál álnevet használt, például Tímár Mihály, Péterszegi Sándor, Karó Náci.

Társaslélektani rendszerét a következő művekből ismerhetjük meg: A neveléstudomány társaslogikai alapjait *A magyar észjárás és közoktatásunk reformja* (1939) című művében ismerteti. A neveléstudomány társaslélektani alapjai négy nagy részből áll:

1. A nyelvi, irodalmi nevelés és a társaslélek értelmi működése: *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon* (1938), *A könyvek lelke* (1941);

2. A társaslélek felső határa és a transzcendensre nevelés: *A magyar világnézet* (1941), *A magyarok Istene* (1943);

3. A társadalmi nevelés és a társaslélek akarati működése: *A magyarok kincse* (1944), *Magyarifjúság* (1946), *Ocsúdó magyarság* (1942);

4. A társaslélek alsó határa és a jogi nevelés: *A magyar demokrácia* (1945), *A magyar béke* (1947).

Három ifjúsági regénye jelent meg: *A csucsai front*, *A Siccki-banda* és a *Holdbéli diákélet*. A *csucsai front* című regény a budapesti Zrínyi Miklós Főgimnáziumban töltött éveiről szól, a fiatal tanár és az osztálya viszonyait meséli el. 1918-tól a kassai főreáliskolában tanított, amelynek tapasztalatait *A Siccki-banda*, *A barátkeresés regénye* című regényében írja le. A harmadik regénye a *Holdbéli diákélet* című. Ez az írása is folytatásokban jelent meg *Az Erő* című újságban, de anyagi okokból 1932-ben megszűnt a lap, ezért a történet csak 1948-ban folytatódott újra. Ebben a művében nem tanárként fejt ki gondolatait, hanem egy 14 éves diák bőrébe bújva, aki mindenkiben csalódott, úgy érzi becsapták őt a felnőttek, de még a pajtásai is. E három önéletrajz jellegű regényében valóságos, ténylegesen megélt helyzetekről írt szépirodalmi köntösben.

Az Erő című havonta megjelenő ifjúsági lap számos vezércikkét Karácsony Sándor írta. A témaválasztás rendkívül eredeti volt, hiszen a diákélet főbb kérdéseit vette sorra, például emberi kapcsolatok, barátok, tantárgyak, hónapok stb. Később önálló kötetben is megjelennek, *A nyolc éves háború* (1944) címmel, amely tulajdonképpen nyolcvan vezércikket tartalmaz.

Karácsony Sándor fontosnak tartotta, hogy segítséget nyújtson a diákoknak a tanulásban, hogy érezzék, nem feleslegesen dolgoznak. 1929-ben jelenik meg *A tanulás mesterfogásai* címmel az első diákoknak szóló didaktikai műve, majd ezt követi 1931-ben a *Leckék a leckéről* című önálló kiadványa. A kötet tizenkettő „leckét” tartalmaz, amelyek sorra veszik a matematika, földrajz, biológia, német nyelv (idegen nyelv), anyanyelv és hittan tantárgy megtanulásának nehézségeit elsősorban a középiskolás korosztály szempontjából és segítséget nyújt a tipikus problémák megoldásához. Mindkét kötet fő mondanivalója, hogy az életnek tanuljanak, válasszanak más módszert, ha eddig sikertelenek voltak.

1922-ben a *Protestáns Szemlében* publikálta először doktori disszertációját, amelynek címe: *A népiskolai reform és az alsó néposztály lelki alkata* (a debreceni tudományegyetemre nyújtotta be), de további írásai, tanulmányai, kritikái is napvilágot látnak ebben az újságban. 1922–1932 között *Az Erő* című ifjúsági lap szerkesztőjeként felismerte, hogy sokkal célravezetőbb, hatékonyabb, ha a szerkesztői feladatokba a fiatalságot is bevonja, és szorosan együttműködik

velük. Állandó levelezésbe állt velük, táborokat, összejöveteleket szervezett nekik. Népszerűsége vitathatatlan volt. Olyan fiatalok publikáltak a lapban, akik később elismert irodalmárokká, újságírókká, politikusokká és más értelmiségi emberekké váltak. Például: Weöres Sándor, Képes Géza, Mórítz Virág, Lükő Gábor, Gyökössi Endre. Karácsony Sándor arra is figyelt, hogy a cikkek megjelenése után reagáljon írásaikra, dicsérje, biztassa őket a további munkára. Ezek a szerkesztői üzenetek később megjelentek *A magyar világnézet* (1941) című kötetben is.

Karácsony Sándor a tanítás mellett kiemeli az iskolán kívüli tevékenységek és az ifjúsági munka jelentőségét. Ifjúsági szervezetek aktív munkatársaként sokat utazott, előadásokat tartott, és nyolc évig szerkesztette a *Magyar Ifjúság* című folyóiratot. E munkájának egyik legjelentősebb kiadványa *A hegyi beszéd* (1991) című könyv, amely a szervezet lapjában folytatásokban jelent meg. A *Keresztyén Ifjúsági Egyesület* (KIE) cserkészmozgalomhoz kapcsolódnak a további alkotásai. 1925-ben jelenik meg a *Magyar Cserkészvezetők könyve*, második kiadásban, majd *A magyar cserkész daloskönyvének* szerkesztésében vállal munkát. A dalok kiválasztásával azonban nincs megelégedve, így 1929-ben kiadják a *101 magyar népdalt* Bárdos Lajossal és Mathia Károllyal együttműködve, amely már válogatott magyar népdalok gyűjteménye.

Az I. világháborúban szolgálatteljesítés közben súlyosan megsebesült, aminek eredményeként egész életében mankóval kellett járnia. Karácsony Sándor (Csökmei Sándor álnéven) a *Felkavart régi avar* (1941) címet viselő naplószerű költeményekben ír azokról a változásokról, amelyek lelkében abban az időszakban lejátszódtak.

A népi kultúra megismerésének és elsajátításának fontosságára hívja fel a figyelmet a *Gergely bácsi levizitel* című jelenete (1930) és a *Pásztortüzek* című (1941) két egyfelvonásos alkotása is. Emellett még több színdarabot is írt az *Uj háromkirályok csillaga* (1939) címűt, amely öt gyermekszíndarabot tartalmaz, *Lányok ülnek a fonóban* (1939), amely egy énekes jelenet, *Úrnak szolgálai mindnyájan* (1949), ami egyfelvonásos színjáték és az *Aki dudás akar lenni... (1943)* című művét. Karácsony Sándor hangsúlyozza, e színdarabokat is pedagógiai céllal írta, illetve, hogy a vasárnapi iskolában dolgozók munkáját segítse. A színdarabok mondanivalója és üzenete könnyen érthető, világos.

Meg kell említenünk *A könyvek lelke* című kötetét is, amelyben tanulmányai mellett jelentős cikkanyag is megtalálható, *Az Erő*, a *Magyar Ifjúság*, a *Diákvilág*, (később *Pro Cristo*), a *Gyermekvédelem*, *A jövő útjain* vagy a *Protestáns Szemlében* jelentek meg. Témájukat tekintve négy típusra oszthatók:

- kritikák élő írókról,
- kritikák, emlékezések közelmúltban elhunyt írókról,
- irodalomtörténeti tanulmányok,
- művészetekről szóló írások (*Bognárné Kocsis*, 2008b).

VALLÁS ÉS ÖNFEJLESZTÉS

Karácsony Sándor *A magyarok Istene* (2004) című könyvében ír a vallás értelmezéséről. A vallást magából a szóból vezeti le, nézete szerint a vallás során az ember vall a hitéről, bizonyosságot tesz. E kommunikációs helyzethez legalább két ember szükséges: a vallást tevő és a meghallgató. Valójában a vallás alapképlete tehát az, hogy az Igehirdető prédikál a laikusnak az Igéről. *Karácsony* (2002. 73. o.) a vallást az egyén szempontjából lelki potenciaként definiálja, amely a lelket állandó működésben tartja és tartalommal tölti meg.

Karácsony értelmezése alapján a vallás nem magánügy, hanem társaslelki (szociálpszichológiai) manifesztáció: a társas kapcsolatok szintjén megjelenő lelki magatartás, a másik emberhez való viszonyulás alapja. Számára a református vallás jelentette azt a forrást, amiből töltekezett a munkájához. Szerinte a református hit olyan belső lelkület, amely fő jellemzői az egyszerűség, az alázatosság és (sok esetben) a csökönység (*Karácsony*, 2004. 41. o.).

A protestáns egyház annyiban lehet ható és eredményes, amennyire a gyülekezet tagjai azok. Az egyház tehát valódi közösség, azoknak a lelkeknek az együttese, akikben élő hit munkálkodik Jézus Krisztus által. *Karácsony* (2004) nézete szerint a református egyház alappillérei:

1. a kegyelem hangsúlyozása,
2. az egyéni eltérések tiszteletben tartása,
3. a demokrácia beépítése az egyházszerkezetbe. E sajátosságok megjelennek a nevelési koncepciójában is.

A reformáció egyik fontos ismertetőjegye a személyes, közvetlen kapcsolat kialakítása Istennel, imádság által, az egyéni hitélmény közbenjárók nélkül; így a keresztyén ember számára az éntudat felismerése szorosan összefügg Isten jelenlétének, erejének megtapasztalásával, elfogadásával. A helyes éntudat formálódásához, folyamatához nagyban hozzájárulnak az ön-, illetve a külvilágtól kapott visszajelzések, értékelések. Karácsony számára a mintát a Biblia üzenete adja, így szerinte az embernek mind a saját életét, mind másokat Jézus Krisztus tanításai alapján kell megvizsgálnia és alázatosan, hittel könyörögnie a segítségéért, a keresztyén úton járásért (*Karácsony*, 2004).

Amennyiben mindig e tiszta forráshoz tér vissza az ember, abban az esetben van esélye arra, hogy nem jelentkeznek az emberek tipizálásának, osztályozásának torzító hatásai, hanem képes az embert pontosan, a maga voltában értelmezni. Az élet megfejthetetlen titkaként kell az embernek a másik emberrel kapcsolatban lennie, ami azért is nagyon fontos, mert azon keresztül tudja saját magát is értelmezni. Vagyis valójában az ember sohasem önálló egyéniségként funkcionál, hanem mindig valakinek a partnereként, hiszen minden ember valakinek partnere. Az ember lelke hat a másik emberre, viszonyul hozzá, így ebben a formában beszélhetünk nevelésről, önnevelésről is. Az ember független lény marad ebben a társas lelki viszonyulásban is, így saját maga dönt arról is, hogy mennyiben akar alkalmazkodni, milyen értékek elkötelezettje.

KARÁCSONY SÁNDOR VALLÁSI SZOCIALIZÁCIÓS FOLYAMATA

Karácsony Sándor (1996) *Utazás a Biblia mélységei felé* című könyvében ír vallási szocializációs folyamatáról, fejlődési szintjeiről, hitre jutásának állomásairól. Elsőként a családban találkozott a Bibliával, vallásosságát a családjából merítette; nagyapja (anyai ágon) református lelkész volt. Esténként a nagyapja szobájában közös Igeolvasáson vett részt – családi hagyomány, szokás volt egészen nagyszülője haláláig. Ezt követően az istentiszteleten, a lelkész kezében látta a Bibliát. A szertartás menetét, az Igehirdetést aztán otthon ő maga is utánozta (zsámolyra állva, vastag könyvekkel a kezében).

Debreceni református kollégistaként már kötelességből olvasta a Szentírást. Serdülőkorában titokban olvasta a Bibliát, majd a természettudományos tárgyak ismeretanyagának hatására kételkedni kezdett, és elfordult a „dajkameséktől”. Egy év tagadás után rájött, hogy neki szüksége van a vallásra, ebben erősítette meg a debreceni kollégium vallásánára, S. Szabó József személyisége, tevékenysége is. S. Szabó József rendkívüli nevelő, igehirdető és szervező tevékenysége nagy hatást gyakorolt rá. Az ő kezdeményezésére az 1902-ben megalakult *Ifjúsági Gyülekezet* munkájába is bekapcsolódott Karácsony Sándor, 1907-től presbiteri tagként. 1910-ben már *Bethlen Gábor halála* című jelenetét is bemutatják kollégiumi társai (Németh, 2013. 319. o.). Ifjú felnőttként aktívan részt vállalt a református egyház munkájában. Mintegy húsz évnyi szolgálat, Igeolvasás után jutott el arra a szintre, hogy képessé vált másokat elfogadni, szeretni, az egoista énjét háttérbe szorítani; így számára a vallás gyakorlása természetessé vált, a bensőjéből fakadt.

„Az az igazság, hogy huszonöt esztendeje szeretem az ifjúságot, a magyarságot, a munkát, a másik embert, mert huszonöt esztendővel ezelőtt megéreztem, hogy engem is, az ifjúságot is, a magyarságot is, a munkálkodókat is, a másik embert is szereti az Úr Jézus Krisztus.” (Karácsony, 2005. 8. o.).

KAPCSOLATKIALAKÍTÁSI ÉS KAPCSOLATÁPOLÁSI STRATÉGIÁJA

Karácsony Sándor karizmatikus személye, előadásainak, szolgálatainak átütő ereje sokak számára jelentett meghatározó élményt. Számos tanítványát, kollégáját segítette közvetett vagy közvetlen módon a hit mélyülésében, mivel magatartása hiteles volt számukra.

Karácsony Sándor megelőzve saját korát (hiszen csak az 1960-70-es években nőtt meg az érdeklődés ez irányú kutatások iránt: Altman és Taylor, 1973; Clark és Mills, 1979; Hamilton, 1964; Wish, Deutsch és Kaplan, 1976) nyíltan és őszintén beszélt az emberi kapcsolatok fontosságáról, a kapcsolatok ápolásának lehetőségeiről. Kijelenthető, hogy egyrészt nemcsak a személyközi emberi kapcsolatokkal foglalkozott, hanem az Isten-ember kapcsolattal is, amelyet a teljes egész emberképhez hozzátartozónak vél (Bognárné Kocsis, 2017a).

Álláspontja szerint az egészséges emberi életforma csak társas kapcsolatban

élhető meg, kapcsolat kialakítási, kapcsolatápolási koncepciójának sajátosságait a következőképpen lehetne összefoglalni:

1. Érdeklődés mutatása a másik ember iránt, figyelmesség.
2. A másik ember viselkedésének, mondanivalójának megértésére való törekvés, együttérzés tanúsítása és nem ítélkezés. Az *ex cathedra* kijelentések mellőzése.
3. A másik ember értő figyelemmel történő meghallgatása (bármikor, bárhol).
4. Segítés a problémáinak megoldásában, de a döntés joga az övé.

A társas kapcsolatok eredményes működéséhez azonban szükséges a következő jellemzőkkel, feltételekkel is számolni:

1. a személyközi kapcsolatok harmóniájának kialakítási képessége Isten kegyelmi ajándéka;
2. a másik ember elfogadására, megértésére irányuló ismeretszerzési vágy folyamatos tanulást kíván;
3. a saját lelki erő aktivizálásához, szinten tartásához az Isteni szeretettel való feltöltekedés és a másik embernek való átadás képességét kell birtokolni (Karácsony, 2002).

Természetesen e kapcsolat kialakítási stratégia, a hozzá szükséges képességek folyamatosan javíthatóak, ha nem működik, újratezhető önneveléssel.

Karácsony Sándor felismerte a társas kapcsolatok kialakításának, megőrzésének jelentőségét és a gyakorlatban is eredményesen alkalmazta. Kidolgozta a társaslélektan alapuló rendszerét, amely az embert a maga teljességében, fizikai-lelki-szellemi egységében látta (lásd *A vallás, a tett és az alkotás egysége* című részben). Karácsony Sándor a kapcsolatápolási stratégiáját jézusi minta alapján építi fel (Mester-tanítvány kapcsolat, sok együtt töltött idő, Istenre figyelés, egy ügy érdekében végzett közös munka stb.). Tanítványi kört épített ki maga köré, akikkel szoros kapcsolatban állt, odafigyelt a személyes életükre is. Karácsony Sándor tanítványi körének alapját a Bibliakör adja, akik a beszélgetések alkalmával, az Igemagyarázatok során egész életvitelükre, munkájukra szóló útmutatást, valamint lelkigondozást kaptak. Korábbi kutatásai eredményeim szerint Karácsony elsősorban összefüggések meglátására, illetve gondolkodni tanította meg őket, amit az élet bármely területén jól tudtak hasznosítani (Bognárné Kocsis, 2010). Kontra György, az egyik tanítvány 1994-ben így emlékezett vissza: „Akit az Isten megáldott azzal, hogy hajdan Karácsony Sándor bibliakörébe járhatott, az azóta is a Bibliából merít erőt az életéhez.” (Karácsony, 1995. 5. o.). Karácsony Sándor ötlete alapján a tanítványok Bibliaolvasó Kalauzt készítették, amely a Kálvini tanok szerinti folyamatos Igeolvasást és nem az Igék közti önkényes válogatást szorgalmazták. A református egyház látva a Bibliaolvasó vezérfonal hasznát, összetartó erejét, átvette és kiterjesztette ezt a gyakorlatot (Bognárné Kocsis, 2010).

REFORMÁTUS, PRESBITER-ZSINATI NEVELÉS

Karácsony Sándor a nevelést is a Szentírásban foglaltak szerint kívánta meg-

újítani. Nevelési reformjának lényege a pedagógiai alapviszony helyreállítása, amelynek feltétele a gyermek, az ember nevelhetőségébe vetett hit, módszere pedig a szeretet. A pedagógiai alapviszony a valódi élet- és munkaközösség, amely csak a nevelő szolgálatával valósulhat meg. A pedagógusnak be kell látnia, hogy a nehezen nevelhetőség egy hosszabb folyamat eredménye, így az iskola feladata, hogy pozitív élményben részesítse a gyermeket, lelki gátlását feloldja, és őszinteségre, szabadságra neveljen. A lelki gátlás feloldható:

- a nevelővel szemben a diákönkormányzat működtetésével,
- az osztálytársakkal aktív közösségi élet,
- az egyén szintjén az önállóság,
- az iskolai munka terén az életszerű, valódi problémákra fókuszáló feladatok megoldásával (Karácsony, 1991).

Karácsony Sándor nevelésre vonatkozó megállapításait, kijelentéseit vizsgálva megállapítható, hogy a reformáció egy másik fontos egyházzsabályozó elve, a presbiter-zsinati elv is megjelenik koncepciójában. A nevelésre vonatkoztatva ez azt jelenti, hogy a nevelő uralmát, a nevelés hierarchikus rendszerét elutasítja, a nevelés folyamatát a nevelő és a nevelt közös ügyeként kezeli. Nem *ex cathedra* (csalhatatlan) kijelentésekkel, utasításokkal kíván eredményt elérni, hanem sokkal inkább együttes munkával, amely egy idő után életközösséget alkot. Karácsony kiemeli a csoportok/közösségek szerepét, a csoporttagok egymásra gyakorolt hatását, továbbá a nevelő személyének, értékrendszerének csoportra bíró befolyását.

Karácsony szerint a vallás, típusától függetlenül adhatja azt az erőt, ami a nevelőmunkához szükséges. Írásaiban a pedagógia lényegét, módszertani jellemzőit a református vallás sajátosságaiból vezeti le. *„Az egyéni üdvözülés elvéből önként következik, hogy személyes élmény útján, a gondolkodás szabadságára neveléssel, etikai önállóság felé kell, hogy irányuljon az általános pedagógiának is eszményi célkitűzése, a testi-lelki tökéletesítés.”* (Karácsony, 2004. 150. o.). Az Ószövetségben Isten pedagógiája (például ahogy Jákobból Izráelt formál) és az Újszövetségben megjelenő jézusi nevelés (például Péter tanítványi szerepének változása) mintául szolgál minden keresztyén ember, nevelő számára. *„Evangéliumi szempontból ugyanis a pedagógia nem több, mint felelősséggel tudomásul venni azt aényt, hogy közösségi életünkben gyermekek is vannak. Evangéliumi pedagógia tehát: életközösség vállalása gyermekekkel. Krisztus szerinti életközösség viszont nem több és nem kevesebb, mint a szeretet.”* (Karácsony, 2005. 46. o.).

A gyermek képességfejlesztésének és tehetséggondozásának a harmonikus egyéniség kialakítását kell célul tűznie, amelynek tetten érhetőnek kell lennie a test és a lélek egységében, illetve az egyén és a nemzet (emberiség), valamint az ember és a természet kiegyensúlyozott kapcsolatában. Karácsony (1999. 225. o.) értelmezésében vannak olyan tanulók, akik elkezdik kutatni az élet értelmét, saját maguk helyét a világban és rádöbbennek, hogy *„... életükből elsősorban nem a biztos tudás, vagy a méltóbb cél, vagy a tisztább örömök hiányoznak, hanem Jézus Krisztus hiányzik belőle.”* Az értelmes, tehetséges tanuló és az imádkozó,

bibliásköri tanuló nála szorosán összefügg.

A képességfejlesztés, tehetséggondozás komponensei Karácsony nézete szerint:

1. a megtért, hívő, értelmes tanuló;
2. a segítő, motiváló tudóstanár, aki Jézus Krisztus szolgájának vallja magát;
3. Isten kegyelmének elfogadása, segítségül hívása.

Az erkölcsi, hitbeli fejlődés eredményezheti azokat az átlagon felüli képességeket, személyiségjegyeket, amelyek a tehetségkibontakoztatásához hosszú távon szükségesek, mint például a feladat iránti elkötelezettség, kitartás, szorgalom, szakmai alázat, megújulni tudás képessége, alkalmazkodás, örömteli munkavégzés, konfliktustűrő képesség, magasabb szintű gondolkodásra való képesség (analízis, szintézis, metaszintű gondolkodás) (Karácsony, 1999).

Karácsony Sándornál a képességfejlődés (a talentumok, a tehetség kibontakozásának) és a hitbeli megerősödés összefüggésének, egymásra hatásának két útja fedezhető fel. Az egyik irány, amikor az értelmi fejlődéssel egyidejűleg, vagy szinte egyidejűleg hitbeli megerősödés, hitmélyülés tapasztalható. A másik tendencia, amikor a hitre jutás előrehaladásával, valamint a jellem kiforrottságát kíséri az egyén kompetenciáinak fejlődése, így képes lesz akár átlagon felüli kognitív teljesítményre (Karácsony, 1999. 225. o.).

Karácsony Sándor – a családban megalapozott – református identitását valószínűleg tovább erősítette a református iskolák szellemisége. A református iskoláztatás sajátosságait a gyakorlatban is megtapasztalhatta, életébe, tevékenységébe szervesen beépültek a református hagyományok (Bognárné Kocsis, 2016a, 2016d). Gyermekként megtapasztalta, felnőttként belátta, hogy az iskolák talpon maradásának záloga az adakozás. Erről így ír: „Az én diákkoromban még nagyon vastag könyv volt a református gimnázium év végi nyomtatásos Értésítője, sokkal vastagabb, mint a többi intézetké. Százakra menő alapítvány részletes felsorolása tette olyan vastagá.” (Karácsony, 2004. 171. o.).

Kálvin diakónusi szolgálatának szerepét, a szegénygondozás szükségességét a reformátusok elfogadták és gyakorolták. Hitük szerint vallották, hogy nemcsak a felnőtteknek, hanem a tanulóknak is össze kell fogniuk egymás segítése, felkarolása érdekében.

Karácsony Sándor is hangsúlyozza a kétfilléres hagyomány felélesztését, ami azt jelentette, hogy minden diák hetente két fillért ad zsebpénzéből társai segítésére. Ez a szokás megalapozhatja a későbbi önkéntes adakozás gyakorlattá válását (Bognárné Kocsis, 2017c). A támogatás lehetőségéhez azonban a támogatónak is meg kell teremteni az anyagi hátterét, ehhez elengedhetetlen a szorgalmas, tevékeny élet.

Kálvin János volt az első teológus, aki a munka megbecsülését és a nem öncélú pénzszerzést elismerte és támogatta, ha az Isten dicsőségére szolgált. Karácsony Sándor (1991. 105. o.) is kiemeli a munka jelentőségét, a folytonos tenni akarást Isten ügyéért. *Nyugati világnézetünk felemás igában* című művében egy többszörös svájci milliomosról ír, aki fiatalon a feleségével egy református

szeretetház működtetési költségének fedezésével kívánta segíteni egyházát. Ennek teljesítéséhez azonban természetesen sokat és kitartóan kellett dolgozniuk, hogy vállalásuk minél hatékonyabb legyen. Karácsony szerint ők a lélek emberei. Ez a szemléletmód, magatartás különbözteti meg őket azoktól a gazdagoktól, akik csak a saját vagyonuk gyarapítására törekednek (*Bognárné Kocsis, 2015a*).

Református iskola, református keresztyén pedagógia Karácsony szerint abban az esetben lehet eredményes, amennyiben vannak református elkötelezettségű pedagógusok, akik életén, egész iskolai magatartásán meglátszik az élő hit (*Bognárné Kocsis, 2017b, 2016b*). A kritika és az iránymutatás együttesen jelenik meg műveiben. Számba véve Karácsony Sándor műveiben megjelenő nevelési sajátosságokat, az alábbi fontos alaptételek kerülnek kiemelésre:

1. *Az egyén autonóm, így nevelhetetlen, csak a társas lény nevelhető.*

Karácsony Sándor értelmezése szerint az egyén, a tanuló autonóm lény, így a maga egyéniségében nevelhetetlen. Csak a társas lélek nevelhető, azaz csak a másik ember nevelő hatása, kapcsolata eredményezhet változást (*Karácsony, 2010. 10. o.*).

2. *A nevelés növekedés.*

A nevelő átad, közvetít új ismeretet, viselkedésmintát stb., a nevelt pedig befogadja, kap valamit a másiktól. A két személy egymásra hatásának eredménye a növekedés. A nevelés akkor fejeződik be, ha a nevelt és a nevelő közötti viszony kiegyenlítődik, azaz munkatársi kapcsolat alakul ki. Ebben az esetben a neveltnak nincs szüksége a nevelő odaadó erejére. Sőt újabb nevelési helyzet állhat elő: a nevelt nevelheti a nevelőt (*Karácsony, 2010*).

3. *A nevelés nyelvi viszony, nyelvi nevelés is egyben.*

Nyelvi nevelés tantárgytól függetlenül minden órán történik, hiszen a pedagógus és a tanuló beszélgetnek egymással, idegen nyelvi óra kivételével természetesen az anyanyelvükön. Karácsony filozófiájának egyik jellegzetessége, hogy a nyelvi nevelést lelki jelenségként értelmezi. A nyelvi nevelés sikerét erősen befolyásolja a tanár és a diák egymáshoz való viszonyulásának akarata, a megértésre törekvés mértéke.

4. *A nevelés valójában munka- és életközösség kell, hogy legyen.*

A nevelési ráhatás történhet viszonyulással, közös feladatvégzés során. A nevelő és a nevelt közötti viszonyt munka- és életközösségként értelmezi, amely motivál, erőt, perspektívát, távlatokat nyújt (*Karácsony, 2002. 35. o.*).

5. *Nevelési tartalmak, lelki tartalom közlésével önmagában nevelni nem lehetséges.*

A tartalom nem nevel, de formális nevelő ereje lehet. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a tanár közli, hogy mi a helyes, mi a követendő minta, a diákok pedig hallgatják. A nevelés e módjának, vagyis a nevelési tartalmak közlésének vagy van eredménye, vagy nincs, többnyire nincs. Az iskolákban általában ilyen nevelés folyik (*Karácsony, 2010. 13. o.*).

6. *A nevelésben minden a szereteten múlik.*

A szülőnek, a pedagógusnak el kell fogadnia a gyermeket a maga mivoltában. Jóakarattal, áldozatkész magatartással lehet csak a nevelésben eredményt elérni.

A képlet egyszerű: szeretni kell a gyermeket, az iskolát (Karácsony, 2002. 260. o.).

7. *A nevelés nem módszer, hanem alkat és magatartás.*

Habár Karácsony Sándor vitatta az akkori modern nevelési módszerek hatékonyságát, ugyanakkor elismerte a pedagógiai kísérletekbe vetett fáradozást, munkát. A pedagógus személyiségét, a neveléshez való hozzáállását, önreflexióját sokkal többre tartotta minden új módszernél (Karácsony, 2002. 113. o., 1991. 27. o.; Bognárné Kocsis, 2008a, 2011).

8. *A nevelésnek zsinat-presbiteri nevelésnek kell lennie.*

Szerinte a nevelésnek zsinat-presbiteri nevelésnek kell lennie, azaz „A zsinat-presbiteri alap az iskolában is érvényes: mint nevelő is megbízott vagyok, nem jut eszembe se, hogy fölötte állok a növendékeknek.” (Karácsony, 2004. 170. o.) Egy másik helyen így ír erről: „Nem állampolgári, hanem presbiteri nevelésre van tehát szükség.” (Karácsony, 2004. 171. o.).

A vallás eredményezhet motiváló, derűs hangulatot, pozitív viszonyulást a nevelésben, ami természetesen a nevelő és a növendék pszichikai/mentális/testi egészségére is hatással lehet, a személyiségfejlődést kedvezően befolyásolja (Bognárné Kocsis, 2015b).

A református neveléstudományi professzor pedagógiájában egyértelműen felfedezhetőek a református értékek, amely az alábbi területeken érhető tetten:

a) A *krisztológikus interperszonális látásmód*: nagy hangsúlyt kap koncepciójában Krisztus személyének, tevékenységének vizsgálata, követése a másik emberhez való kapcsolat kialakításában.

b) Karácsony munkásságában, pedagógiájában megjelenő tanár-diák kapcsolat kialakításának módja az Újszövetségben található *Jézus és tanítványai közötti viszony* mintája.

c) A debreceni református kollégiumi diákokéval során tapasztalt szemlélet miatt fontos számára az *önképzőkör, a szegényeken, a szociálisan rászorultakon való segítség*.

d) A bibliai alap mellett szól a *mellérendelő viszony*, hiszen Isten előtt mindenki egyenlő.

e) A *szeretet* és a nevelés összefüggése: Karácsony Sándor műveiben több helyen hangsúlyozza a szeretet jelentőségét, elsőbbségét az oktatás és a nevelés során.

f) Az *egyetemes papság* értelmében mindenkinek feladata az Ige hirdetése, Krisztus üzenetének közvetítése.

g) *Zsinat-presbiteri nevelési koncepció*, az *ex cathedra* kijelentések mellőzése, a mellérendelő viszony kialakítása.

h) A *református nevelő Atyja is a gyermeknek*, felelős az ő hitéért, nevelkedéséért.

i) A *nevelőnek küldetése van*, amit teljesítenie kell a lehető legjobb minőségben.

A református alapokon nyugvó nevelés célja Karácsony értelmezésében az egyén nevelése, a személyiségfejlesztése (Bognárné Kocsis, 2016c). Ehhez azonban a tanárnak mind szó szoros értelemben, mind pedig átvitt értelemben le kell

mennie/szállnia a katedráról. Mivel a katedráról egyrészt csak a tömeget, az osztályt látja a pedagógus, nem az egyént; másrésztől közelebb kell mennie az egyes tanulókhöz, jobban meg kell őt ismerni; harmadrészt pedig az aláfölérendeltségi viszony helyébe a mellérendelésnek kell megjelenie.

Karácsony Sándor mélyen hívő református és származására büszke ember volt, aki féltette a magyarságot, a magyar népet, így talán nem meglepő, hogy összekapcsolja és párhuzamot von a magyarság és a kálvinizmus felett. Szekfű Gyula a nemzetmentőt látja benne, hiszen a nép, a gyermekek és felnőttek felemelkedéséért küzdött (*Bognárné Kocsis, 2010. 17. o.*). A magyarok számára a kálvinista Istenképet tartja megfelelőnek, mivel a magyar észjáráshoz az áll a legközelebb. Azonban hangsúlyozza, hogy természetesen nemcsak a kálvinizmus lehet az egyedül üdvözítő vallás, de elismeri, hogy számára igen.

Karácsony szerint a vallástalan pedagógus nem lehet eredményes, mert egyrészt nincs honnan erőt merítenie, másrészt hiányoznak a társas lelki előfeltételek, vagyis a másik ember szolgálni akarásának képessége, a viszonyulásra való hajlandóság és az önnevelés, az önvizsgálat segítségével történő egyéni fejlődés, formálódás. A tanár erőforrásai a szeretet és az örömteli alázat, amelyek természetesen a diákkal való kapcsolat alapjául szolgálnak. A nevelő csak azokat az értékeket, viselkedésmintákat képes hitelesen közvetíteni, amelyekben hisz. Karácsony megértő volt a nem keresztyén hitforrások iránt is, nem szűkítette le koncepcióját csak a református nevelésre, de a saját hitbizonyosságát nem titkolta (*Karácsony, 2004*).

ÖSSZEGRÉS

Karácsony Sándor személye, nevelési koncepciója nem folyamatos és nem egyértelmű támogatottsággal bírt a közéletben a keresztyénségének felvállalása, az abban rejlő értékek közvetítése miatt. Ő ennek ellenére nem volt hajlandó elvei feladására, mivel számára a református vallás jelentette a tudományos munkájának, életének forrását. Az Ige szolgálójaként, nevelőként, presbiterként és missziós, diakónusi feladatokat ellátó tudóstanárként a kálvini tisztségek mindegyikét gyakorolta, sokat tett nemcsak az egyház, hanem a neveléstudomány, a nemzet újjáéledéséért is. Pedagógiája rendkívül alapos szaktudásról, inter- és multidiszciplináris elméleti tájékozottságról vall, amelyben egy világnézetében, hitében elkötelezett tudós rendszere érhető tetten. Gondolkodásmódja arra mutat rá, hogy az Isten alkotta világban mindenre kiterjedő korreláció és harmónia van, így az embereknek is harmonikus kapcsolatban kell élniük egymással, a természeti környezettel és a Teremtővel, amit folyamatosan Isten Igéje szerint kell megújítani, újragondolni. A vallása töltötte meg tartalommal és működtette életét.

Karácsony nevelési modellje arra tanít minket, hogy nevelés hit nélkül nem lehetséges, ennek értelmében a nevelő sem lehet hitetlen. A hit azonban nem korlátozódik a református vagy éppen a keresztyén hitre. A hit azoknak az

erkölcsi, emberi értékeknek az elfogadása, amiről a nevelés során vall a nevelő. Tehát nem függ intézményes vallástól, csak egyéni hitbizonyosságtól. A vallást lelki töltetként értelmezi, azaz nem feltétlen a templomba járó ember bír a vallásos magatartással, hanem az, aki képes viszonyulni, képes a másik emberért áldozatot hozni. A nevelő nem valósíthat meg eredményes nevelést önnevelés nélkül. Nézete szerint e két fogalom elválaszthatatlan egymástól. A nevelés öröme gyakran a nevelő és a növendék harmonikus viszonyulásában, egymásra hatásában érhető tetten és nem a tárgyi tudásban való növekedésben.

Karácsony Sándor tevékeny, közösségi ember volt, aki főként a tanítványi körére, de a vele kapcsolatba kerülőkre is nagy hatást gyakorolt. A vallás, a tett és az alkotás harmonikus egységet alkot életében. Tevékenysége, feladatainak teljesítése során hite adta azt a belső erőt, tüzet, fáradhatatlan munkabírást, azokat az értékeket, amelyek miatt szellemi hagyatéka napjainkban is hatást gyakorolhat. Több egyesület, intézmény, műhely fontosnak tartja örökségének ápolását, amelyek alapítói között természetesen megtalálhatóak az egykori tanítványok is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Altman, Irwin és Taylor, Dalmas (1973): *Socialpenetration: The development of interpersonal relationships*. Holt, Rinehart & Winston, New York.

Bognárné Kocsis Judit (2008a): Karácsony Sándor ideális pedagógusképe. *Módszertani Közlemények*, **48.** 3. sz. 128–134.

Bognárné Kocsis Judit (2008b): Karácsony Sándor irodalmi munkásságáról. *Könyv és Nevelés*, **10.** 1. sz. 77–81.

Bognárné Kocsis Judit (2010): *Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban*. Pannon Egyetem, Pépa.

Bognárné Kocsis Judit (2011): Pedagógus etikai kódexek bemutatása, vizsgálata. *Iskolakultúra*, **21.** 12. sz. 72–92.

Bognárné Kocsis Judit (2015a): A református nevelés és oktatás történelmi hagyományainak érvényesülése Karácsony Sándor pedagógiájában. *Református Szemle*, **108.** 5. sz. 562–574.

Bognárné Kocsis Judit (2015b): A vallásos nevelés irányelvei Karácsony Sándor művei alapján. In: Juhász György, Horváth Kinga, Árki Zuzana, Keserű József, Lévai Attila és Šeben Zoltán (szerk.): *Innováció és kreativitás az oktatásban és a tudományban. Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete*. Selye János Egyetem, Komarno. 25–35.

Bognárné Kocsis Judit (2016a): A családi nevelés és a szülői hivatás sajátosságai, feladatai. *Collegium Doctorum: Magyar Református Teológia*, **12.** 2. sz. 348–371.

Bognárné Kocsis Judit (2016b): The Teaching and Educational Traditions of The Reformed Church, *Studia Universitatis Babes-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica* **61.** 2. sz. 67–76.

Bognárné Kocsis, Judit (2016c): A vallás és a hit szerepe a személyiségfejlődés folyamatában. *Református Szemle*, 109. 2. sz. 18–36.

Bognárné Kocsis Judit (2016d): Reformed education and teaching practice with equal chances. *Teológiai Fórum*, 10. 2. sz. 114–126.

Bognárné Kocsis Judit (2017a): Karácsony Sándor társas kapcsolatápolásról vallott nézete és gyakorlata. *Collegium Doctorum: Magyar Református Teológia*, 13. 1. sz. 91–109.

Bognárné Kocsis Judit (2017b): Reformed Principles in the Education. In: Bukor József és Somogyi Alfréd (szerk.): *Érték, minőség és versenyképesség – a 21. század kihívásai*. Selye János Egyetem, Komárno. 51–64.

Bognárné Kocsis Judit (2017c): European Literacy and the historical traditions of Reformed education. In: Irina Golubeva (ed.): *Education for European Literacy, Democratic Citizenship and Intercultural Understanding*. Tanárok Európai Egyesülete, Veszprém. 55–64.

Brezsnyánszky László (2007): *A „Debreceni Iskola” neveléstudomány-történeti vázlat*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Clark, Margaret S. és Mills, Judson (1979): Interpersonal attraction in exchange and communal relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37. 1. sz. 12–24.

Hamilton, William Donald (1964): The evolution of social behavior. *Journal of Theoretical Biology*, 7. 1. sz.1–52.

Kálvin János (1986): *Tanítás a keresztyén vallásra*. Magyar Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest.

Karácsony Sándor (1991): *Nyugati világnézetünk felemás igában*. Üzenet Szerkesztősége, Kolozsvár.

Karácsony Sándor (1995): *Hatalom alá vetett ember*. Harmat–Koinonia, Budapest–Cluj.

Karácsony Sándor (1996): *Utazás a Biblia mélységei felé*. Erdélyi Gazda Kiadó, Kolozsvár.

Karácsony Sándor (1999): *A nyolc éves háború*. Csökmei Kör, Pécel.

Karácsony Sándor (2002): *Ocsúdó magyarság*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

Karácsony Sándor (2004): *A magyarok Istene*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

Karácsony Sándor (2010): *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

Kontra György (2009): *Karácsony Sándor, a nagyhírű professzor*. Karácsony Sándor Művelődési Társaság–Gondolat, Földes–Budapest.

Kövendi Dénes (2004): *Karácsony Sándor folyóiratcikkeinek bibliográfiája 1920–1948*. Csökmei Kör, Pécel.

Lechnitzky Gyula (1928): *A nemzeti géniusz*. Bethlen Gábor Szövetség Kiadása, Budapest.

Németh Tamás (2013): A vallásitanítás története. In: Győri L. János (szerk.): *A Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma (1850–2012)*. Tiszántúli Református Egyházkerület, Debrecen. 307–344.

Szenczi Árpád (2012): *Az ember természete – természetes(en) nevelés. A reformpedagógia egy lehetséges reformja*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Vasady Béla (1940): *Lelkész mint... (vagy mintalelkész)*. Városi Nyomda, Debrecen.

Wish, Myron, Deutsch, Morton és Kaplan, Susan J. (1976): Perceived dimensions of interpersonal relations. *Journal of Personality and Social Psychology*, **33**. 4. sz. 409–420.